

MARC ESTRATÈGIC DELS JARDINS HISTÒRICS DE BARCELONA

Medi Ambient i Serveis Urbans

Ecologia Urbana

BARCELONA, MAIG 2018

ÍNDEX

1	Preàmbul.....	3
1.1	Què son els jardins històrics?	3
1.2	Els jardins històrics de Barcelona	3
2	Per què el MEJHB?.....	4
2.1	Àmbits d'actuació	5
2.2	Eixos de treball	5
2.3	Quines accions es podran aplicar?	6
3	El desenvolupament del MEJHB: accions i passos seguits	6
3.1	Passos seguits i resultats	6
3.2	Comissió interna	8
4	Àmbit del MEJHB	9
4.1	Categories de protecció.....	9
4.2	Criteris per al reconeixement d'un jardí històric	11
5	Etaques històriques	12
6	Línies i accions de treball	17
7	Fonts d'informació i documents de referència i normativa internacional, nacional i municipal sobre la protecció de jardins i el patrimoni paisatgístic.....	18

1 Preàmbul

L'Ajuntament de Barcelona va presentar l'any 2013 el *Pla del verd i de la biodiversitat de Barcelona 2020*. Una de les línies estratègiques a seguir en aquest pla (concretament la 6) era el compromís de “Preservar i posar en valor el patrimoni cultural, especialment en els jardins històrics” de la ciutat. És per aquesta raó que l'administració municipal té la voluntat de desenvolupar el *Marc Estratègic dels Jardins Històrics de Barcelona*, amb la finalitat d'establir les directrius que han de regir els espais verds que gestiona, manté i conserva l'Institut Municipal de Parcs i Jardins que presenten aquest caràcter històric.¹

1.1 Què son els jardins històrics?

Segons la definició del *Consell Internacional per a la Defensa de Monuments i Llocs (ICOMOS)*, un **jardí històric** és:

“(...)una composició arquitectònica i vegetal que, des del punt de vista de la història o de l'art, té un interès públic. Com a tal, està considerat com a monument. El jardí històric és una composició d'arquitectura el material de la qual és essencialment vegetal i, per tant, viu, perible i renovable. El seu aspecte és, doncs, el resultat d'un perpetu equilibri entre el moviment cíclic de les estacions, del desenvolupament i el deteriorament de la naturalesa, i de la voluntat artística i d'artifici que tendeix a perpetuar el seu estat.” (Carta de Florència. ICOMOS-IFLA, 1982).

D'altra banda, la Llei del patrimoni cultural de Catalunya defineix els jardins com un “[...] espai delimitat que és fruit de l'ordenació per l'home d'elements naturals i que pot incloure estructures de fàbrica.”

Aquests jardins reuneixen valors històrics, artístics, socials, jardiners, botànics i ambientals objectius. Amb independència del seu origen, públic o privat, són participants, constitutius i expressius del procés històric de la ciutat, i per aquesta raó ens ajuden a explicar-la i entendre-la. La seva existència ha influït i influeix en com s'hi viu, a la vegada que és una clara expressió de la seva identitat cultural i és un instrument clau per construir el seu futur.

1.2 Els jardins històrics de Barcelona

El conjunt de jardins, parcs, arbrat i zones forestals de Barcelona es conceptuen com a patrimoni verd de la ciutat. Entre les funcions que compleix aquest patrimoni hi ha la millora de la qualitat ambiental urbana i del benestar dels ciutadans.

A més d'aquestes funcions, alguns jardins incorporen uns altres registres de valor com ara:

¹ *Pla del verd i la biodiversitat de Barcelona 2020*. La línia 6 fa referència a l'elaboració de plans de gestió dels jardins històrics i a la revisió dels catàlegs per incloure els jardins històrics pertinents.

- la seva importància històrica i artística en el context de la ciutat
- la rellevància de la col·lecció vegetal que els configura des d'un punt de vista jardiner
- els jardins històrics tenen un valor afegit pel seu patrimoni natural de fauna i flora, atesa la seva consolidació i vellesa
- un valor ambiental complementari, atès que aquests jardins presenten uns molt bons indicadors ambientals, circumstància que els situa entre els millors pel que es refereix als seus serveis ecosistèmics en el medi urbà (és a dir, socioambientals)²

Els **jardins històrics de Barcelona** són, doncs, documents vius, dotats de singularitat i representativitat que, per les seves característiques i la complexitat tècnica en el seu manteniment, necessiten i precisen d'una gestió específica que garanteixi la seva òptima conservació per al gaudi de tothom. L'Ajuntament de Barcelona, en alguns casos, n'ha reconegut la seva importància històrica, atribuint-los la condició de béns culturals en els catàlegs de patrimoni de la ciutat.

2 Per què el MEJHB?

El MEJHB es concep com un instrument dinàmic i transversal, i ha de ser una eina que permeti guiar amb una nova visió la gestió dels parcs, jardins i enjardinaments històrics de la ciutat. I ho ha de fer atenent el conjunt d'operacions que precisen amb tots els agents municipals implicats actuant de manera coordinada. En aquest sentit, observant els requeriments que comporta el seu caràcter patrimonial en totes les seves vessants, el MEJHB ha de fer possible:

1. identificar els parcs, jardins i enjardinaments de caràcter històric i de col·lecció de la ciutat de Barcelona revisant i actualitzant el seu inventari i catalogació
2. orientar la gestió d'aquells que depenen o estan vinculats amb l'Institut Municipal de Parcs i Jardins
3. endreçar el seu manteniment específic
4. facilitar la coordinació de tots els agents municipals implicats
5. establir els seus plans de gestió, pel que fa al seu manteniment, conservació i usos
6. crear les condicions que permetin posar en relleu els seus diversos valors patrimonials, donant-los a conèixer i difondre'ls entre el conjunt de la ciutadania i, també, entre aquelles persones que visiten la ciutat o mostren interès per ella.

² Barcelona Regional. *Els serveis socioambientals dels Parcs urbans*. Barcelona: Barcelona Regional, 2016 [Estudi inèdit].

L'Institut Municipal de Parcs i Jardins, a través de la Direcció d'Espais Verds i Biodiversitat (DEVB), disposa d'un equip tècnic i d'una organització que facilita la seva presència continuada en el territori. Això ha fet avinent que la DEVB es plantegi liderar el desenvolupament i implementació d'allò que planteja el MEJHB.

Ara bé, atesa la complexitat que implica el desenvolupament i la implementació del MEJHB, la col·laboració dels altres agents municipals que intervenen i tenen competències respecte aquests jardins (com Patrimoni, aigua, enllumenat, districtes, ICUB, etc.) és imprescindible. Amb el concurs coordinat de tothom, i amb la confluència dels criteris i el coneixement, expertesa i experiència de tots plegats, els projectes i objectius que es puguin arribar a proposar a partir del MEJHB podran ser plantejats d'una manera adequada, i serà possible construir solucions.

2.1 Àmbits d'actuació

S'han establert tres àmbits on cal actuar que són:

- **Gestió i govern:** es refereix als plans de gestió dels jardins en tots els seus aspectes (vegetació, biodiversitat, públic), a la dotació de personal i formació que aquest precisa, i l'estudi econòmic (cost i finançament) que comporta la seva aplicació.
- **Patrimoni i marc legal:** inclou tots els aspectes relacionats amb la protecció legal dels jardins històrics, la seva catalogació i el reconeixement del seu valor patrimonial.
- **Coneixement i difusió:** Inclou la recerca sobre aquests jardins en tots els seus aspectes i vessants, i la difusió del coneixement assolit amb aquesta recerca, a fi de situar-los en valor per al conjunt de la societat. També contempla la millora de la senyalització i les indicacions.

2.2 Eixos de treball

Per a fer efectives les actuacions en aquests tres àmbits es proposa treballar a partir de tres eixos:

- **La recerca:** l'obtenció de nous coneixements sobre els jardins històrics ha de permetre entendre i interpretar millor aquests espais singulars. És la base a partir de la qual serà possible desenvolupar els plans de gestió amb els seus programes de conservació, usos i comunicació.
- **La preservació:** sobre la base del coneixement, i tot prevenint la pèrdua dels seus valors culturals i paisatgístics, cal generar les condicions i disposar dels recursos necessaris que permetin preservar aquest patrimoni, contenint tant els efectes de la degradació natural com la que provoca el seu ús.
- **La comunicació:** cal posar a l'abast de tothom (des dels especialistes als visitants i públic en general) el conjunt de valors que presenten els parcs i jardins inclosos en el MEJHB. Això inclou explicar les raons que justifiquen els requeriments de la seva preservació, incloses les possibles restriccions i limitacions que es poden donar

en els usos d'aquests enjardinaments.

2.3 Quines accions es podran aplicar?

Procedint en cada àmbit a partir dels eixos es podran implementar les distintes **accions** que es puguin aplicar, les quals podran abastar des del general al particular. Així doncs el MEJHB permetrà:

1. Disposar d'una visió global per a totes les actuacions a desenvolupar en els jardins històrics
2. Avançar en el coneixement, en la recerca històrica del patrimoni verd i en les iniciatives de conservació
3. Adoptar un model de gestió especialitzada, amb una proposta individualitzada per a cada enjardinament històric, amb la conseqüent millora dels espais verds històrics, i marcar la diferència sobre la resta dels espais verds urbans pel que fa a la seva conservació
4. Coordinar les intervencions entre els diferents operadors externs i municipals que actuen en la gestió dels jardins històrics, dels seus elements i del seu valor cultural
5. Configurar una estratègia i un pla d'acció per a la divulgació i promoció de cada jardí històric

3 El desenvolupament del MEJHB: accions i passos seguits

3.1 Passos seguits i resultats

En el moment de construir el grup de treball que està desenvolupant el MEJHB, es va considerar necessari fer un diagnòstic com a primer pas. Aquesta valoració, en format de DAFO, va aportar una molt valuosa informació sobre les potencialitats i les

limitacions respecte el desenvolupament del projecte, i orientació sobre les seves línies estratègiques i objectius.

Origen intern	FORTALESES: • Es disposa d'una organització experta en el manteniment i conservació • <i>Know how</i> tècnic • Voluntat de fer el MEJHB • 2 espais històrics amb regulació i limitació de l'accés (Park Güell i Laberint) • Pla del verd i de la biodiversitat, amb una línia i accions estratègiques específiques • Els espais històrics de Barcelona tenen assignat un nivell de manteniment específic (A)	DEBILITATS: • Una organització afeblida en els darrers anys com a conseqüència d'un procés de transformació estructural • L'organització no té competències plenes sobre els espais, ni sobre els elements que els integren • Els espais regulats responen a objectius diversos • Molts operadors sobre un mateix espai / manca de personal per fer un manteniment òptim • Manca d'un pressupost específic, ajustat a les necessitats • Manca d'una política de comunicació i de divulgació específiques
Origen extern	OPORTUNITATS: • Existeixen moltes possibilitats de millora, la dimensió cultural dels parcs i jardins és un terreny poc explotat, poc treballat • A priori hi ha una actitud política favorable per potenciar aquest projecte sobre els jardins històrics • Conjuntura estratègica favorable a la promoció de la ciutat i promoció dels seus espais singulars • Des d'àmbits professionals no ambientalistes ni jardineros (cultura, art) es perceben els jardins històrics com uns elements amb "possibilitats" de promoció cultural • El MEJHB podria facilitar l'accés a fonts de finançament externes • El MEJHB preveu la participació d'altres agents municipals (enllumenat, Cicle de l'Aigua, ICUB,...), la qual cosa ha de permetre guanyar eficiència en la conservació de l'espai públic • Existència d'un patrimoni jardiner privat • Els jardins públics i privats es troben inclosos en el Catàleg de patrimoni municipal	AMENACES: • La falta de tradició en la valoració / comprensió del caràcter cultural de la jardineria • Que els jardins històrics només s'entenguin com una estratègia turística conjuntural i no com un benefici pel ciutadà • Un marc normatiu de protecció amb un desenvolupament no sempre prou precís en relació a les qüestions de jardineria • Tendència per part de la ciutadania a anteposar els usos contemporanis en alguns jardins històrics de Barcelona, lesionant els seus valors històrics, patrimonials i de conservació.

Un cop posicionats, i a partir d'aquesta primera diagnosi, el mes de gener de 2017 es van celebrar **dues sessions de treball amb personal de l'Institut Municipal de Parcs i Jardins** que, de forma directa o indirecta, té a veure amb la conservació i la gestió dels jardins històrics de Barcelona. Els objectius de les sessions van ser:

- donar a conèixer el MEJHB entre el personal tècnic de l'Ajuntament de Barcelona, especialment a aquell que s'ocupa directament de la gestió d'aquests espais patrimonials.
- rebre aportacions a la proposta, tant per a enriquir-la com per a complementar-la.

Aquestes sessions van ser també un lloc de trobada on es van intercanviar punts de vista i es van posar damunt la taula certs aspectes rellevants que s'haurien de considerar. Això va permetre enriquir i millorar el MEJHB.

Més endavant, el dia 1 de març de 2017, es va presentar al conjunt de l'àrea d'Ecologia, Urbanisme i Mobilitat el projecte del MEJHB a l'**Àgora d'Ecologia urbana**. Es tractava, d'aprofitar aquest espai de debat presencial, obert a tot el personal, per tal de donar a conèixer aquest projecte de caràcter innovador al conjunt dels serveis municipals que estan vinculats amb l'espai públic o que faciliten la vida als ciutadans. En la sessió es va afavorir l'intercanvi d'experiències i punts de vista, enriquint el coneixement col·lectiu i afavorint la comunicació, atès que molts d'aquests serveis actuen i/o intervenen en els jardins històrics. Precisament, una bona part de les qüestions plantejades van permetre posar de manifest que cal comptar amb la col·laboració i concurs de tots aquests altres agents si es vol que s'implementi i s'apliqui satisfactòriament allò que planteja el MEJHB.

3.2 Comissió interna

Paral·lelament, i amb l'objectiu d'afavorir aquest procedir, es va posar en marxa una **Comissió interna a l'Institut Municipal de Parcs i Jardins - DEVB**, formada per la Directora de Conservació, L'Adjunta a Gerència, Programa de Biodiversitat, Àrea de Recursos, Direcció de Conservació, Departament de Projectes i Administració: Permisos i Concessions.

Aquesta comissió interna té per missió promoure el desenvolupament del MEJHB i assolir el seu desplegament efectiu. La comissió va adquirir el compromís de romandre atent a tots els aspectes relatius a la conservació integral de tots els elements patrimonials dels parcs, jardins i enjardinaments urbans de la ciutat de Barcelona que es considerin històrics i dels quals l'Institut Municipal de Parcs i Jardins en tingui encomanada la gestió. Aquesta comissió també vol poder actuar de manera efectiva davant de qualsevol incidència que repercuteixi en l'òptima conservació dels enjardinaments històrics de Barcelona, emprant els recursos que s'escaiguin si es tracta d'actuacions de la seva competència, i/o apel·lant als agents que es consideri pertinent si no ho són o ho són parcialment.

Cobertes totes aquestes etapes en el desplegament del MEJHB, encara queda per formalitzar la trobada amb els agents municipals que tenen un paper actiu en l'ús dels

jardins històrics, que poden tenir un paper cabdal en la difusió del coneixement d'aquests espais verds històrics i els condicionants que els afecten entre el conjunt de la societat. Es tracta d'aspectes importants i en aquest sentit cal tenir present que alguns dels usos que la societat fa d'aquests enjardinaments generen seriosos problemes de conservació. Això ens condueix a que es plantegi la necessitat d'explicar les raons de les limitacions que es puguin introduir en relació amb aquests usos. Aquesta és una qüestió que s'escau fora dels aspectes pròpiament tècnics de la conservació i la preservació. No obstant això, és determinant si es vol reeixir en els propòsits del MEJHB.

4 Àmbit del MEJHB

Identificar les característiques dels parcs, jardins i enjardinaments urbans que tenen caràcter històric a Barcelona, delimitar el seu nombre, i establir quins criteris han regir les actuacions que s'hi fan per part de tots els agents que participen en la seva conservació i manteniment, és un aspecte clau per determinar quin és l'àmbit del MEJHB.

En tot cas, cal tenir ben clar que de la totalitat dels enjardinaments antics, només alguns tenen entitat per ser considerats com històrics. D'altra banda, cal actualitzar i revisar el catàleg dels enjardinaments històrics de la ciutat de Barcelona, i fer-ho amb consonància amb el **Catàleg del patrimoni arquitectònic històric-artístic de la ciutat de Barcelona** i la legislació vigent en aquesta matèria, tant a nivell local com a nivell autonòmic. L'objectiu d'aquesta revisió ha de ser assolir la inclusió de tots els enjardinaments històrics de la ciutat que complexin amb els requisits establerts, indicant-ne la seva categoria d'acord amb la **Llei de Patrimoni Cultural de Catalunya**. També, d'acord amb els tècnics de patrimoni, avaluar en quins casos caldrà establir una Pla Especial de Protecció (PEP).

4.1 Categories de protecció

A l'àmbit municipal, l'ordenança sobre el Patrimoni Històric i artístic de la ciutat, de l'any 1979, és la primera disposició legal de l'etapa democràtica que va crear els mecanismes per incorporar nombrosos jardins al catàleg patrimonial de la ciutat. Amb els anys hi ha hagut un canvi de perspectiva en la percepció, abast i consideració del patrimoni. En el cas de Barcelona, la mirada original era quasi exclusivament arquitectònica; en canvi, la llei catalana, de 1993, parteix del concepte de Patrimoni Cultural. Darrerament, des d'una perspectiva més geogràfica i ambientalista, es parla de patrimoni paisatgístic on hi queda inclòs el paisatge cultural (entès com a medi molt condicionat, configurat per una profunda i llarga acció antròpica).

La **Llei de patrimoni** estableix l'existència de tres categories de protecció aplicables als jardins històrics, que tenen un equivalent en la **normativa municipal de Barcelona**. Aquestes categories són:

Categories del béns		
Generalitat	Aj. Barcelona	Característiques
BCIN: béns culturals d'interès nacional	A	Parcs i jardins històrics inclosos al registre del Departament de Cultura de la Generalitat que tenen elements patrimonials ambientals, arquitectònics, socioculturals i naturals
BCIL: béns culturals d'interès local	B	Altres parcs, jardins i enjardinaments urbans considerats d'interès inclosos al catàleg del Departament de Cultura
BPU: béns protegits urbanísticament, també denominats béns d'interès urbanístic	C	Parcs, jardins i enjardinaments urbans amb interès històric en l'àmbit municipal. Amb independència de si tenen altres característiques, per defecte són considerats béns ambientals-paisatgístics i/o naturals

En tots tres casos és possible establir una extensió de la protecció en l'entorn de l'entitat protegida a través dels **Entorns de Protecció**.

En aquest context l'Ajuntament va establir l'any 1999 una primera *Ordenança dels usos del paisatge urbà de la ciutat de Barcelona*, el text de la qual s'ha anat posant al dia amb una darrera actualització l'any 2014. En aquest sentit, en l'àmbit de l'administració autonòmica, els departaments de Cultura i de Sostenibilitat i Territori van desenvolupar de manera conjunta unes "Directrius de contingut per als Catàlegs de béns i plans especials de protecció" dins dels documents de *Sistematització del Planejament urbanístic* (Barcelona, 2013), on els jardins històrics es classifiquen dins de la Tipologia 5 que correspon als béns ambientals i paisatgístics.³

En qualsevol d'aquests marcs conceptuals els jardins històrics hi tenen cabuda i en la majoria hi estan inclosos nominalment. Avui els jardins històrics són béns ambientals i paisatgístics. No obstant això, ateses les seves característiques, també poden ser considerats **béns arquitectònics** i poden incloure valors **socioculturals**. També, per la presència d'elements singulars en la seva vegetació, com ara arbres monumentals, se'ls pot considerar en tant que contenidors de valors **naturals**. És per tot això que els enjardinaments històrics estan patrimonialment en un àmbit múltiple i això fa que la seva consideració en tant que patrimoni sigui complexa.

En el cas dels enjardinaments històrics que gestiona l'IMPJ, tots ells, per defecte, compleixen amb els nivells de **protecció ambiental i de conservació** que els són propis i inherents. En conseqüència, totes les intervencions de **manteniment i conservació** estan garantides per defecte tot i que, a la vegada, estan directament condicionades a les variacions ambientals i de cicle de la natura. Tot i això, **Parcs i Jardins** adaptarà els seus **protocols d'actuació** als jardins històrics de manera específica, concretant-ho en els **plans de gestió** de cada enjardinament.

³ Veg. Especialment la pàg. 10 del document:

http://territori.gencat.cat/web/.content/home/01_departament/documentacio/territori_urbanisme/urbanisme/documentacio_tecnica/directrius_catalog_bens_pep.pdf

4.2 Criteris per al reconeixement d'un jardí històric

Per determinar quins espais verds poden passar a formar i formen part d'aquesta categoria dels enjardinaments històrics s'han de fixar uns criteris clars. En aquest sentit es proposa que del conjunt del verd urbà siguin considerats parcs, jardins i enjardinaments històrics amb vàlua només aquells espais que puguin ser remarcats de manera clara en alguns d'aquests aspectes:

1. una significació i entitat històrica i artística vinculables amb el trajecte històric de la ciutat
2. un traçat i una configuració de l'espai que els singularitzi per la seva qualitat i representativitat, amb el benentès que s'han d'haver conservat amb una integritat que els faci identificables i representatius
3. l'autoria d'un artista de trajectòria i prestigi reconeguts
4. una col·lecció vegetal remarcable, la qual pot ser important en tant que pot contribuir a definir com era l'enjardinament com a mínim en una etapa de la seva història

Cal que aquests enjardinaments, doncs, presentin un conjunt de trets específics clars, els quals els han de conferir una condició d'unicitat que els singularitzi i els posi en valor en com a mínim tres dels aspectes suara indicats. No obstant això, sí un jardí esdevé l'únic exemple representatiu d'una corrent o d'un moment, més enllà dels seus valors artístics individuals, també adquirirà valor a partir de la seva singularitat en relació amb l'època: serà un testimoni que, per la desaparició de la resta d'exemples coetanis, esdevindrà també únic i per això valuós. Per contraposició a aquests aspectes, no seran entesos com enjardinaments històrics aquells espais verds que, tot i ser antics, no acompleixin les característiques anteriors.

D'altra banda aquestes consideracions es poden aplicar al conjunt dels enjardinaments històrics, sense fer distinció entre els de propietat pública i els de propietat privada. L'Institut de Parcs i Jardins tan sols pot intervenir en els àmbits que li atribueixen els seus estatuts, circumstància que exclou importants enjardinaments històrics de la ciutat, ja siguin de titularitat pública o privada.

Pel que fa als altres enjardinaments de titularitat pública (municipal o d'altres administracions), el MEJHB pot ser considerat com un referent i si s'escau, es posarà a disposició d'aquestes altres instàncies. Els jardins i espais enjardinats de titularitat privada inclosos dins del Catàleg de Patrimoni Historicoartístic de la ciutat de Barcelona, mereixen també una atenció especial pel que respecta a la seva conservació i evolució, i el desenvolupament del MEJHB pot aportar elements per a aquests jardins, tant a nivell de coneixement històric com d'assessorament en la gestió i la cura, entre altres aspectes.

Per tal de determinar l'abast d'aquests aspectes cal disposar d'un coneixement històric profund i actualitzat sobre aquests espais verds, contextualitzant-lo en el conjunt del procés històric de la ciutat. Altrament, tal i com ja s'ha dit, resulta extremadament

complicat poder aclarir aquells casos que són dubtosos. Això implica que aquest coneixement històric s'ha d'aprofundir i estendre, que vol dir millorar el que ja es té (inclús en el cas de jardins que, com el Parc de la Ciutadella o el Park Güell, ja tenen reconeguda i consolidada la seva condició d'enjardinaments històrics al màxim nivell), i també, òbviament, obtenir-ne de nou sobre la totalitat d'aquests espais, de manera que en coneguem les característiques i estiguem en disposició de valorar-les amb una base de coneixement tan sòlida i rica com sigui possible. Aquest nou coneixement, doncs, ha de permetre disposar d'arguments i informar sobre aspectes com:

- l'abast de les alteracions que hagi pogut patir el traçat i el programa d'un espai verd, qüestions que poden condicionar la seva consideració com a espai verd històric
- el coneixement de quins han estat i quines característiques han tingut aquells enjardinaments que avui s'han perdut, però que en el passat han estat referents coetanis del verd de la ciutat i, per això, són elements constitutius del context en què es van generar espais verds que sí que han perviscut i que volem preservar
- les característiques del conjunt dels espais verds de la ciutat que ens defineixen els trets dels seus enjardinaments en una època determinada, inclús quan es tracta d'espais menors, d'acompanyament o de poca significació però que ens poden ajudar a comprendre una època

Els estudis històrics de cada enjardinament hauran d'incloure en la mesura del possible l'anàlisi detallada dels canvis que hi ha hagut en el traçat, la composició i la tipologia del verd i dels altres elements del jardí. Aclarir aquests extrems pot precisar, si és necessari, recórrer als estudis arqueològics que, a nivell de prospecció, poden aportar dades rellevants i concretes sobre les fases de l'enjardinament i les condicions ambientals pretèrites.

5 Etapes històriques

Per tal d'organitzar aquest coneixement històric es proposa una classificació en quatre etapes. Aquesta classificació es fonamenta en fases reconegudes de la història urbanística contemporània de la ciutat:

- **Etapa 1: enjardinaments anteriors a l'inici de la construcció de l'Eixample (anteriors al 1859)**

Aquesta és l'etapa més llarga i inclou jardins d'un molt alt valor patrimonial com és el cas del Parc del Laberint d'Horta. No obstant això, també és la que pot incloure un major nombre d'enjardinaments dubtosos o de molt difícil interpretació. Hi ha nombrosos edificis patrimonials al centre històric de la ciutat que inclouen jardins (aquest és el cas del Claustre de la Catedral, el pati del

Museu Marès, antic jardí del Palau Reial Major, o els jardins de l'Antic Hospital de la Santa Creu). Tots ells, indubtablement, són jardins associats a edificis històrics, però no es té la certesa que el seu enjardinament actual respongui al que havia estat originalment. També són problemàtics aquells àmbits urbans vinculats a edificis històrics que avui presenten un enjardinament resultat d'intervencions posteriors, ja del segle XX, en el context de restauracions arquitectòniques. Finalment, poden presentar conflictes d'interpretació alguns enjardinaments urbans de la ciutat vella anteriors a l'Eixample que, tot i haver perviscut, han passat per profundes alteracions. En alguns casos, com l'arbrat de la Rambla (documentat per primer cop a finals del segle XVI) aquests canvis són clars i inclouen actuacions urbanístiques tan destacades com determinants. En altres, com la plaça del Duc de Medinaceli, les modificacions són menys conegudes i apareixen dubtes. Tots aquests casos només es poden resoldre mitjançant el coneixement històric.

Any	Nom	Ubicació	Catalogació	Gestió
ETAPA 1: enjardinaments anteriors a 1859				
s. XV-XVIII	Hospital de la Santa Creu (Jardins de Rubió i Lluch)	C/ Hospital 56-58	A	Parcs i Jardins
s. XVI-XVII	Can Cadena	C/ Menorca 25	B	Parcs i Jardins
1779	Jardins de Can Sentmenat	C/ Can Caralleu, 16-18 (Sarrià-Sant Gervasi)	BCIL/B	Parcs i Jardins
1794-1808	Parc del Laberint d'Horta	Passeig dels Castanyers 1-17 (Horta-Guinardó)	BCIL/B	Parcs i Jardins
1848	Conjunt de la Plaça Reial	Plaça Reial	B	Parcs i Jardins
1849	Enjardinament de la plaça del Duc de Medinaceli	Plaça del Duc de Medinaceli	C	Parcs i Jardins

	Al Catàleg hi consta la protecció de l'edifici però no hi ha cap indicació sobre el jardí
	Enjardinaments urbans

• **Etapa 2: enjardinaments creats en la fase de desenvolupament de l'eixample (1859) i l'assimilació dels pobles agregats fins a l'establiment del Pla General d'Enllaços (1917) i el començament de la urbanització i enjardinament de Montjuïc**

En aquesta segona etapa el referent més significatiu és el Parc de la Ciutadella. Però aquest gran parc, construït després de l'enderroc de la Ciutadella, no ha de restar importància al fet que en aquesta etapa es parteix pràcticament d'un llenç en blanc en allò que es refereix a l'Eixample. Pel que fa a aquesta nova Barcelona, i des d'un punt de vista històric, cal tenir present que es pot seguir de manera prou precisa el procés d'urbanització, fins i tot pel que fa a la implantació de l'arbrat viari (arribant al detall de les espècies i del nombre d'unitats

implantades). Molts dels enjardinaments de l'Eixample s'han perdut i, precisament per aquesta raó, els que poden romandre en passatges i espais públics, malgrat haver estat modificats, tenen una especial rellevància, atès que són susceptibles d'ésser documentats de manera prou acurada. De tots aquests, un dels més destacats per dimensions i entitat és el jardí de la Universitat de Barcelona. També poden ser considerats jardins històrics altres enjardinaments vinculats amb grans finques dels afores de la ciutat. Encara que hagin estat molt alterats, com és el cas de l'enjardinament de l'antiga Finca Güell, del que en romanen els pavellons fets per Gaudí, o la Finca dels Girona, actual seu del rectorat de la UPC, es tracta de jardins destacats. En qualsevol cas, la ciutat tenia un important dèficit d'espais enjardinats de titularitat pública.

ETAPA 2: enjardinaments entre 1859 i 1916				
1861	Jardí de la casa d'Ignasi de Puig	C/ de la Boqueria 10, C/ d'Eroles 3	B	Parcs i Jardins
1872	Parc de la Ciutadella	Passeig Picasso, 1 (Ciutat Vella)	BCIN/A	Parcs i Jardins
Fi del segle XIX	Jardins de Can Altimira i sala Hipòstila	C/ Mandri 49	C	Parcs i Jardins
c. 1880	Parc del Castell de l'Oreneta	C/ Montevideo 45	C	Parcs i Jardins
1904	Jardins de la vil·la Florida	C/ Muntaner 540-548	C	Parcs i Jardins
1900-1914	Parc Güell	C/ Olot, 1-13 (Gràcia)	BCIN/A	Parcs i Jardins
1910	Jardins de Portolà	C/ Portolà 6	B	Parcs i Jardins
1909-1914	Casa d'Eudardo Conde i Jardins de la vil·la Cecília	C/ Santa Amèlia 1-25 C/ Eduardo Conde 22-42	C	Parcs i Jardins
	Al Catàleg hi consta la protecció de l'edifici però no hi ha cap indicació sobre el jardí			

• **Etapa 3: enjardinaments creats entre l'aprovació del Pla General d'Enllaços (1917) i la fi de la Guerra Civil (1939)**

L'aprovació del Pla General d'Enllaços és el marc on van encaixar diverses iniciatives que definiren un nou paradigma urbanístic de la ciutat de Barcelona que va mantenir-se fins a la fi de la Guerra Civil l'any 1939. Aquest nou paradigma va incorporar amb un nou impuls la jardineria a la ciutat com un element objectiu de millora de la qualitat de vida. La incorporació de Nicolau M. Rubió i Tudurí com a Director del Servei de Parcs de Barcelona, dins de l'equip d'arquitectes municipals va ser clau en aquesta etapa, i el gran exponent són el conjunt d'enjardinaments realitzats a Montjuïc amb motiu del projecte d'exposició internacional a partir de la col·laboració de Jean Claude Nicolas Forestier i Rubió i Tudurí. Malgrat la importància d'aquest binomi Forestier-Rubió, altres agents municipals també van participar en la implementació d'aquest nou paradigma. Així, des de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament es

treballava en el projecte d'habilitar espais de joc enjardinats per als infants a les places i espais públics de la ciutat en paral·lel a les accions de construcció de noves escoles per part de l'Ajuntament (una gran part d'elles amb patis enjardinats). Rubió i Tudurí va ser el responsable de desenvolupar la planificació del verd dins d'aquest nou paradigma urbanístic. Sota la seva direcció es dura a terme importants realitzacions que, més enllà de parcs de gran entitat (com el Turó Park o el Palau Reial de Pedralbes), van incorporar el verd a la trama urbana amb enjardinaments a la via pública, com ara les actuals places Francesc Macià o d'Adrià, o l'enjardinament de la nova Diagonal oberta als anys 20 del segle passat.

ETAPA 3: enjardinaments entre 1916 i 1939				
1917-1924	Jardins del Teatre Grec	Passeig Santa Madrona, 38 (Sants-Montjuïc)	C	Parcs i Jardins
1917-1924	Jardins de Laribal	Passeig Santa Madrona, 2 (Sants-Montjuïc)	C	Parcs i Jardins
1918	Jardins de la Tamarita	Passeig de Sant Gervasi, 47-49 (Sarrià-Sant Gervasi)	C	Parcs i Jardins
1918	Parc del Guinardó	C/ de Garriga i Roca, 1-13 (Horta-Guinardó)	BCIL/B	Parcs i Jardins
1919-1923	Jardins de Miramar	Carretera de Miramar (Sants-Montjuïc)	C	Parcs i Jardins
1924	Jardins de l'Umbracle	Passeig de Santa Madrona (Sants-Montjuïc)	C	Parcs i Jardins
1925	Jardins del centre de la Plaça de Francesc Macià	Plaça de Francesc Macià s/n	B	Parcs i Jardins
1926	Jardins del Palau Reial de Pedralbes	Av. Diagonal, 686 (Les Corts)	BCIL/B	Parcs i Jardins
1926	Parc de la Font del Racó	C/ Lluís Muntadas, 1 (Sarrià-Sant Gervasi)	C	Parcs i Jardins
1929	Jardins de Salvador Espriu	Passeig de Gràcia, 118 (Gràcia)	C	Parcs i Jardins
1929	Jardins de Rubió i Tudurí (Plaça Sagrada Família)	Plaça de la Sagrada Família	C	Parcs i Jardins
1930	Jardí d'Acimatació de Barcelona	Av. de l'Estadi s/n (Sants-Montjuïc)	C*	Parcs i Jardins
1930	Jardins de can Castelló	C/ Freixa 56	C	Parcs i Jardins
1934	Turó Park	Av. de Pau Casals, 19 (Sarrià-Sant Gervasi)	C	Parcs i Jardins
	Conjunt especial del Parc de Montjuïc	Montjuïc	A/B/C	Parcs i Jardins

	Enjardinaments urbans

• **Etapa 4: enjardinaments creats de la fi de la Guerra Civil (1939) fins a l'aprovació del Pla General Metropolità (1976)**

Els anys de la postguerra marquen una etapa difícil, en què, d'una manera molt limitada, perquè les circumstàncies no van permetre de fer gairebé res, els

plantejaments de Rubió es van mantenir de manera subjacent. Acabada la Guerra Mundial i en entrar a la dècada dels cinquanta les coses van començar a canviar, i es van començar a produir actuacions amb la construcció i obertura de nous parcs urbans sota la direcció dels arquitectes Lluís Riudor, primer, i Joaquim M. Casamor, després. És cert que en aquesta etapa, superada la postguerra, es va iniciar un llarg període en què l'especulació immobiliària va aconseguir liquidar un gran nombre d'enjardinaments privats. Com a contrapunt, va ser possible construir diversos enjardinaments, d'entre els quals sobresurten el parc de Cervantes amb el seu roserar, i els jardins de Montjuïc dedicats a tres poetes: Joan Maragall, Jacint Verdaguer i Miquel Costa i Llobera. Aquesta etapa es tanca amb l'entrada amb vigor del Pla General Metropolità de 1976, que va definir un nou paradigma urbanístic per a la ciutat que va definir la realitat actual conjuntament amb l'arribada dels ajuntaments democràtics el 1979.

ETAPA 4: enjardinaments entre 1939 i 1976				
1956	Jardins Maluquer al conjunt residencial el Frare Negre (Jardins de Martí Luter)	C/ Passatge Maluquer, Psg. de sant Gervasi	C	Parcs i Jardins
1962-1969	Jardins del Mirador de l'Alcalde	Plaça del Mirador (Sants-Montjuïc)	C*	Parcs i Jardins
1970	Jardins de Joan Maragall	Av. de l'Estadi, s/n (Sants-Montjuïc)	C	Parcs i Jardins
1970	Jardins de Mossèn Cinto Verdaguer	C/ dels Tarongers, 1-5 (Sants-Montjuïc)	C*	Parcs i Jardins
1970	Jardins de Mossèn Costa i Llobera	Ctra. de Miramar, prop de la Plaça de l'Armada (Sants-Montjuïc)	C*	Parcs i Jardins
1970	Jardins de Vil·la Amèlia	C/ d'Eduardo Conde, 22 (Sarrià-Sant Gervasi)	C	Parcs i Jardins

*Inclusos per defecte a la unitat especial de Montjuïc

En relació amb aquestes quatre etapes, és oportú fer algunes consideracions:

1. La cronologia és orientativa en la mesura que actua com un límit permeable.
2. Hi ha una asimetria cronològica (evident a la primera etapa) i la variació en el nombre d'enjardinaments de cada etapa (que es manifesta de manera especialment clara en les etapes 3 i 4 respecte les etapes 1 i 2).
3. la propietat d'aquests espais enjardinats.

D'entrada, s'entén que els criteris que aquí es plantegen seran d'aplicació només en aquells espais públics que gestiona l'Institut Municipal de Parcs i Jardins, atenint-se a allò que estableixen els seus estatuts. Això no exclou que els criteris i protocols que a partir d'ara s'estableixin puguin esdevenir una guia o referent per al conjunt dels jardins històrics de la ciutat, sigui quina sigui la seva titularitat.

6 Línies i accions de treball

El MEJHB és una eina de treball viva. El desenvolupament de les seves línies i accions de treball permetrà establir una gestió especialitzada per a cada enjardinament, amb la consegüent millora dels parcs, jardins i enjardinaments històrics de Barcelona. I també permetrà conciliar i fer avançar de manera conjunta la salvaguarda del patrimoni verd i històric de la ciutat en l'àmbit del jardineria.

El conjunt de les sessions de treball dutes a terme han permès establir els fonaments per construir aquest nou model operatiu en què la transversalitat i la col·laboració esdevenen uns factors clau per assolir els objectius plantejats. Els resultats es poden sintetitzar en aquests 6 punts:

1. Els jardins històrics i de col·lecció són singulars i d'una importància cabdal, i per tant mereixen un tractament específic
2. Cal que la presència dels jardins històrics i de col·lecció en els marcs legals vigents sigui més clara. Cal també una catalogació revisada i actualitzada i, si s'escau, ampliada
3. Els jardins històrics i de col·lecció s'han de gestionar amb un pla de conservació i manteniment propi per a cada jardí, i cal establir una regulació d'usos específica
4. Cal una vigilància adequada per tal d'evitar vandalisme i mals usos als jardins històrics i de col·lecció
5. La formació específica de les persones que treballaran als jardins històrics i de col·lecció ha de ser una prioritat
6. Cal homogeneïtzar, millorar i ampliar l'esforç comunicatiu relatiu als jardins històrics i de col·lecció

Aquests punts han estat la guia per idear línies de treball i emprendre les accions que se'n deriven.

1. Gestió i govern

1. Elaboració d'un **pla de gestió específic per a cada parc, jardí o enjardinament històric**, seguint una metodologia i estructura sistematitzades.
2. Establiment d'un **Protocol d'actuació per a les intervencions en els elements patrimonials històrics i artístics dels parcs i jardins històrics de la ciutat de Barcelona**.
3. Implementació d'un **sistema de vigilància efectiu als parcs i jardins i històrics**, amb l'objectiu de contribuir a la seva preservació i afavorir les conductes cíviqes.

4. **Sessions de treball** amb el personal de l'IMPJ interessat i implicat en els Jardins històrics.
 5. Potenciació de la **Formació del personal** amb la realització de cursos i seminaris.
- 2. Patrimoni i marc legal**
1. **Inventari dels de parcs, jardins i enjardinament urbans de caràcter històric** a partir dels criteris definits en el sí de la comissió permanent del MEJHB.
 2. Incoació d'expedients per a la inclusió de nous parcs, jardins i enjardinaments històrics al catàleg o el canvi de categoria d'alguns ja catalogats, procés que correspon als tècnics de Patrimoni de l'Ajuntament de Barcelona.
 3. **Línia d'ajudes** en la rehabilitació (condicionament) de jardins històrics de la ciutat de Barcelona per part de l'I. M. de Paisatge urbà.
 4. Establiment d'uns **criteris i protocols compartits** per a la determinació de les ajudes per jardins històrics privats.
 5. Creació d'una nova **clau en la classificació del Patrimoni històric, artístic i arquitectònic** de Barcelona que sigui **específica per als parcs, jardins i enjardinaments urbans de caràcter històric** en aquesta ciutat.
- 3. Coneixement i difusió**
1. Realització d'**estudis històrics** sobre els enjardinaments urbans.
 2. Creació d'una **senyalística específica** per als enjardinaments històrics.
 3. Estudi d'**accions de comunicació** en el marc dels canals ja establerts a Barcelona en l'àmbit dels **districtes, els transports públics, l'educació/ensenyament** o el **turisme**.
 4. Aprofitar els recursos existents i futurs per potenciar el coneixement i la difusió dels enjardinaments històrics de la ciutat (per exemple, amb la plataforma **Barcelona ciutat digital**).
 5. **Millorar el coneixement dels parcs i jardins històrics de Barcelona**, amb la participació d'agents nacionals i internacionals.

7 Fonts d'informació i documents de referència i normativa internacional, nacional i municipal sobre la protecció de jardins i el patrimoni paisatgístic

Convenis i documents normatius internacionals de referència per a la protecció i salvaguarda del patrimoni cultural i paisatgístic:

- **Carta de Atenas**

Font: Organització de Nacions Unides per l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO). 1931

http://www.unesco.org/culture/natlaws/media/pdf/guatemala/guatemala_carta_de_atenas_1931_spa_prof.pdf

- **Carta de Venècia**

Font: ICOMOS. 1964

http://www.icomos.org/charters/venice_sp.pdf

- **Convenció sobre la protecció del patrimoni mundial, cultural i natural**

Font: Organització de Nacions Unides per l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO). 1972.

<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001333/133369s.pdf>

- **Carta de Florència: Jardins Històrics**

Font: Comitè Internacional de Jardins Històrics. ICOMOS-IFLA. 1982

http://www.esicomos.org/nueva_carpeta/info_DOC_JARDINES.htm

- **Recomendación sobre la Salvaguardia de la Cultura Tradicional y Popular**

Font: Organització de Nacions Unides per l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO). 1989

<http://portal.unesco.org/culture/es/files/12779/10819533091recomfolklorees.pdf/recomfolklorees.pdf>

- **Conveni sobre la Diversitat Biològica**

Font: Conferència de Nacions Unides sobre el Medi Ambient i el Desenvolupament. 1992

<http://www.iadb.org/Research/legislacionindigena/pdocs/CONVENIODIVERSIDAD.pdf>

- **Carta del paisatge mediterrani**

Font: Govern d'Andalusia, Languadoc-Rosselló i la Toscana. 1993

- **Carta de Nara sobre la noció de autenticidad en la conservaci3n del patrimonio cultural**

Font: Organització de Nacions Unides per l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO). 1994

http://www.esicomos.org/Nueva_carpeta/info_DOC_NARAesp.htm

- **Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy**

Font: Centre europeu per la conservació de la natura (Tilburg) i Consell d'Europa. 1996

http://www.catpaisatge.net/fitxers/docs/convenis/PEBLDS_SN74_en.pdf

- **Conveni sobre l'accés a la informació, la participació del públic en la presa de decisions i l'accés a la justícia en matèria de medi ambient. Conveni Arhus.**

Font: Comissió Econòmica de les Nacions Unides per Europa (UNECE). 1998

http://www.gencat.cat/mediamb/publicacions/monografies/conveni_Arhus.pdf

- **Carta internacional sobre Turismo Cultural**

Font: ICOMOS. 1999

http://www.international.icomos.org/charters/tourism_sp.pdf

- **Principis Directors pel Desenvolupament Territorial Sostenible del Continent Europeo**

Font: Conferència Europea dels Ministres Responsables de la Ordenació del Territori (CEMAT) - Consell d'Europa. 2000

http://www15.gencat.cat/cads/AppPHP/images/stories/publicacions/paperssostenibilitat/2003/n6_papers6.pdf

- **Carta de Cracòvia**

Font: Organització de Nacions Unides per l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO). 2000

<http://www.mcu.es/museos/docs/cartaDeCracovia.pdf>

- **Conveni Europeu del Paisatge**

Font: Unió Europea, 2000

http://www.gencat.cat/mediamb/publicacions/monografies/conveni_europeu_paisatge.pdf

- **Convenció per a la salvaguarda del patrimoni cultural immaterial**

Font: Organització de Nacions Unides per l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO). 2003

<http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00009-CA-PDF.pdf>

Documents normatius i de referència sobre patrimoni cultural i la protecció dels parcs i jardins històrics i altres espais verds patrimonials:

- **Ley 16/1985, de 25 de junio, de Patrimonio Histórico Español**

Font: Govern d'Espanya

<http://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1985-12534>

- **La Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català (DOGC núm. 1807, d'11.10.1993)**

Font: Generalitat de Catalunya, 1993

http://portaliuridic.gencat.cat/ca/pjur_ocults/pjur_resultats_fitxa/?action=fitxa&mode=single&documentId=92717&language=ca_ES

- **Directrius de contingut per als catàlegs de Béns i Plans especials de protecció**

Font: Generalitat de Catalunya, 2013

http://territori.gencat.cat/web/.content/home/01_departament/documentacio/territori_urbanisme/urbanisme/documentacio_tecnica/directrius_catalog_bens_pep.pdf

- **Ordenança sobre protecció del patrimoni arquitectònic, històric i artístic de la ciutat de Barcelona**

Font: Ajuntament de Barcelona, 1979

<http://www.ciutatport.com/resources/Nomes%20urban%C3%ADstiques%20patrimoni%20Ciutat%20Vella.pdf>

- **Ordenança del Medi ambient urbà (BOP 02.05.2011)**

Font: Ajuntament de Barcelona, 2011

http://www.mediambient.bcn.es/cat/web/cont_leg_index.htm

- **Catàleg de Patrimoni Arquitectònic de Barcelona**

Font: Ajuntament de Barcelona

http://w110.bcn.cat/portal/site/Urbanisme/menuitem.38ead442d60e56329fc59fc5a2ef8a0c/?vgnnextoid=0380408f99e48210VgnVCM10000074fea8c0RCRD&vgnnextchannel=0380408f99e48210VgnVCM10000074fea8c0RCRD&lang=ca_ES

- **Catàleg del Museu Virtual d'Art Públic de Barcelona**

Font: Ajuntament de Barcelona

http://w10.bcn.cat/APPS/gmocatleg_monum/CambialdiomaAc.do?idioma=ca&pagina=welcome

Altres materials de referència:

- **Jean-Michel SAINSARD. *Les jardiniers du Ministère de la Culture: une formation adaptée.***

Font: Ministère de la Culture de France

<http://escales.enfa.fr/wp-content/uploads/sites/7/2011/04/sainsard.pdf>

Àrea: d'Ecologia, Urbanisme i Mobilitat

Direcció i Autors : Direcció d'Espais Verds i Biodiversitat

La llicència completa es pot consultar a

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ca>